

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Лилия Александрова Гурова,

Нов български университет, професионално направление 2.3. Философия,
за дисертация на тема „*Морална преценка и емоции: изследвания с помощта на био-
показатели*“,

представена от **Веселина Христова Къдрева** за придобиване на образователната и научна
степен „доктор“ в професионално направление 3.2. Психология.

Представеният текст е в обем от 176 с. и съдържа 10 глави, списък на използваната литература (145 заглавия) и 2 приложения.

1. Значимост на изследвания проблем

Преценките на хората за моралната допустимост на едно или друго действие често се различават и причините за тези различия са обект на дискусии от зората на човешката цивилизация до наши дни. През последните десетилетия все по-голяма обяснителна тежест в когнитивната психология придобива т. нар. двупроцесна теория, според която във формирането на преценката за морална допустимост участват два типа процеси: рефлексивни, включващи съзнателни (и в една или друга степен рационални) разсъждения, и интуитивни, съставени от автоматични реакции, често отключвани и модерирани от различни по характер и интензивност емоционални състояния. Въпреки множеството проведени изследвания, които потвърждават участието на рефлексивни и интуитивни процеси във формирането на моралната преценка, динамиката на взаимодействието на тези процеси, както и факторите, които оказват влияние върху тази динамика, остават в голяма степен неясни и обект на продължаващи спорове. Тъкмо тези неясноти и съпровождащите осъзнаването им дискусии са мотивирали Веселина Къдрева да предприеме систематично и прецизно планирано изследване на ролята на емоциите в условия на морална преценка и факторите, които променят тази роля.

2. Обоснованост на целите и задачите в дисертационния труд

В своята дисертация Веселина Къдрева описва три експеримента, чрез които се изследва връзката между интензитета на емоциите, преживявани в ситуация на морален конфликт, и оценката на различни решения на предложения конфликт, както и въздействието на факторите

„наличие на физически контакт при напаяне на вреда“, „инструменталност на нанесената вреда“ и „неизбежност на смъртта“ върху интензитета на емоциите и съответно върху моралната преценка на различните възможни изходи от конфликтната ситуация. Допълнително се изследват ефектите на перспективата (разликите в моралната преценка, когато тя се прави от първо или от трето лице, т.е. когато участникът в изследването преценява собствените действия или действията на трето лице) и ефектите на моментно индуцирана емоция (забавление, отвращение, страх, тъга), която не е предизвикана от моралната дилема. Обосновката на целите на трите представени изследвания е описана накратко във въведението (глава 1) и по-подробно в глава 5 „Обобщение и план на експериментите“. Накратко, целите на представените три експеримента са свързани с две констатации. Първата е, че голяма част от предходните изследвания, подкрепящи двупроцесната теория са корелационни и поради това не позволяват да се правят изводи за каузална роля на емоциите. Втората констатация се основава на критиките на двупроцесната теория, които сочат редица методологични слабости на изследванията, подкрепящи теорията. Веселина Къдрева си поставя за цел да преодолее тези слабости като планира и провежда експерименти, в които стимулите са прецизно контролирани, а избраният метод за измерване на интензитета на емоциите е максимално обективен и позволява да се проследят във времето промените в този интензитет – от представянето на моралната дилема, до оценката за морална допустимост на предложеното решение на дилемата.

3. Съответствие между избраната методология на изследване и поставените цели на дисертационния труд

Избраната методология – експериментално изследване, при което се манипулират част от променливите, позволява да се преодолеят посочените по-горе недостатъци на чисто корелационните изследвания, резултатите от които не позволяват да се правят изводи за наличие или отсъствие на каузална връзка. Използваният метод за измерване на интензитета на преживяваната емоция (измерване на кожното съпротивление) не само позволява обективна преценка на силата на емоционалното преживяване, но и прави възможно проследяването на динамиката на това преживяване от момента на представяне на моралната дилема до оценката на предложеното решение на представената дилема.

4. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Веселина Къдрева е описала приносите на своя дисертационен труд в глава 10 (с. 139-140), като е разделила тези приноси на три групи: методологични приноси, емпирични приноси и теоретични приноси. Като не оспорвам реда, в който са представени тези приноси и който

поставя съответно акцент върху методологичните приноси (строг експериментален контрол на използваните стимули, включване на слабо изследвани до момента фактори, използване на обективни методи за оценка на емоционалното преживяване и др.), за мен най-ценни се оказват получените резултати (т.е. емпиричните приноси), които, на пръв поглед поне, противоречат на предсказанията на двупроцесната теория. Например, такъв е резултатът, показващ, че моралните дилеми, при които нанасянето на вреда се осъществява без физически контакт предизвикват по-интензивни емоции от дилемите, при които нанасянето на вреда се осъществява чрез физически контакт. Точно защото този резултат не е очакван (в контекста на двупроцесната теория) и не изглежда да е методологичен артефакт, той заслужава по-сериозно внимание, на който въпрос ще се спра по-специално в т. 7. Мнения, препоръки и бележки.

5. Преценка на публикациите по дисертационния труд: брой, характер на изданията, в които са публикувани

В *Автореферата* на своята дисертация Веселина Къдрева посочва две самостоятелни публикации по темата на дисертацията, публикувани в български рецензирани издания. Това са:

Къдрева, В. (2017). Морална преценка, афективно състояние и представност. *Сборник научни доклади от VIII Национален конгрес по психология*. (pp. 60 – 68). Продуцентски център. ISBN: 978-954-91472.

Къдрева, В. (2021). Ефект на перспективата при формирането на морална преценка. *Българско списание по психология* 1(4), 24 – 32.

Трябва да се отбележи, че освен тези две самостоятелни статии, Веселина Къдрева има и други публикации, свързани с темата за връзката между морална преценка и емоции, в съавторство с научния ръководител проф. Морис Гринберг и научния консултант д-р Евгения Христова, които са в издания, реферирани в *SCOPUS*. Това са:

Hristova, E., Kadreva, V., & Grinberg, M. (2014a). Moral Judgments and Emotions: Exploring the Role of 'Inevitability of death' and 'Instrumentality of harm'. In P. Bello, M. Guarini, M. McShane, & B. Scassellati (Eds.), *Proceedings of the 36th Annual Conference of the Cognitive Science Society* (pp. 2381 - 2386). Austin, TX: Cognitive Science Society. ISBN: 978-0-9911967-0-8.

Hristova, E., Kadreva, V., & Grinberg, M. (2014b). Emotions and Moral Judgment: A Multimodal Analysis. In *Recent Advances of Neural Network Models and Applications* (pp. 413-421). Springer International Publishing. ISBN 978-3-319-04129-2.

Общо тези публикации, като брой и качество, надхвърлят изискванията, които българското законодателство поставя като условие за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

6. Цитиране от други автори, отзиви в научния печат и др.

Посочената по-горе статия (Hristova, Kadreva & Grinberg, 2014b) има 1 цитиране в *SCOPUS*, което не е автоцитат. Не откривам цитирания на публикациите в български издания. Ако изследваме по-широко цитируемостта на публикациите на Веселина Къдрева, включвайки в анализа и онези статии, които не са непосредствено свързани с темата на дисертацията, установяваме, че са налице 15 публикации в издания, реферирани в *SCOPUS*, в които Веселина Къдрева е съавтор, и тези 15 статии имат общо 137 цитирания в *SCOPUS*, по-голямата част от които (128) са на статии, публикувани след отчисляването на Веселина Къдрева с право на защита през 2018 г. Тези числа показват, че след приключване на формалното си обучение като докторант, Веселина Къдрева е продължила успешно своето развитие като изследовател, включвайки се в международни екипи, резултатите от изследванията на които са публикувани в списания с висок импакт фактор като *Nature Human Behavior*.

7. Мнения, препоръки и бележки

Цялостното ми впечатление от дисертационния труд на Веселина Къдрева е еднозначно положително. Представено е изследване, посветено на значим научен проблем, разрешаването на който би имало важни практически следствия; внимателно планирани и проведени са три експериментални изследвания, които водят до резултати, поставящи под съмнение широко обсъжданата двупроцесна теория за формирането на морална преценка в ситуации на морален конфликт. Тъкмо с тези резултати, които за мен са най-ценният принос на представената дисертация, са свързани бележите и препоръките, които следват.

- (1) На изложението на двупроцесната теория, на базата на която са формулирани основните хипотези на представеното изследване, и в контекста на която се интерпретират получените резултати, е отделено сравнително скромно място – 1 секция от глава 3 (общо 2 страници). Това пестеливо представяне на теорията не позволява да се прецени дали получените неочаквани резултати (като този, показващ, че моралните дилеми, при които нанасянето на вреда се осъществява без физически контакт предизвикват по-интензивни емоции от дилемите, при които нанасянето на вреда се осъществява чрез физически контакт) не биха могли да бъдат обяснени от някаква модифицирана версия на теорията, в която не се засяга нейното централно допускане за участието на два типа процеси – интуитивни и рефлексивни, при формирането на моралната преценка.
- (2) В дискусиата би трябвало да се обърне по-сериозно внимание на резултата, показващ липса на значима разлика между средните времена на реакцията на участниците при

различните дилеми. Този резултат би трябвало доста предпазливо да се интерпретира като проблем за двупроцесната теория, защото той може да означава също, че реализираните манипулации не водят до разграничаване на ситуации, в които участниците реагират преобладаващо интуитивно, от такива, в които те правят преценка въз основа на определени разсъждения.

Бих отправила две препоръки към Веселина Къдрева:

- (1) Да репликира експеримент 1, в който получава обратен на очаквания резултат за интензивността на емоциите при дилеми с и без физически контакт, като използва по-голяма и балансирана по пол и възраст извадка. Ако неочакваните резултати се потвърдят, да ги опише и изпрати за публикуване в международно списание, за да станат видими за всички участници в дискусиите върху ролята на емоциите при морална преценка.
- (2) След известни допълнения и доработка в духа на формулираните по-горе бележки, да публикува дисертацията като книга. Ситуациите на морален конфликт са част от нашето ежедневие и много често хората интерпретират превратно своите и чуждите действия в подобни ситуации, с всички произтичащи от това негативни последствия. Публикуването на достъпен език на едно сериозно и задълбочено изследване по темата би допринесло за по-доброто разбиране на моралните дилеми и съответно за по-адекватни реакции спрямо изборите, които различните хора правят, когато се сблъскват с такива дилеми.

8. Заключение

Представеният дисертационен труд на тема „Морална преценка и емоции: изследвания с помощта на био-показатели“ отговаря на всички изисквания, формулирани в ЗРАСРБ и Наредбата за развитие на академичния състав в НБУ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Въз основа на това и на изтъкнатите по-горе достойнства на представената дисертация, ще гласувам „за“ присъждането на ОНС „доктор“ в професионално направление 3.2. Психология на Веселина Христова Къдрева.

07.08.2023 г.

/проф. д-р Лилия Гурова/